

Warszawa, 7 lipca 2020 r.

dr hab. Tadeusz Zembrzuski
Katedra Postępowania Cywilnego
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Warszawski

**Recenzja pracy doktorskiej mgr Aleksandry Karpińskiej
pt. „Dowód nielegalny w postępowaniu cywilnym”**

I.

Przedmiotem recenzowanej pracy jest problematyka dowodu nielegalnego oraz dopuszczalności jego wykorzystania w cywilnym postępowaniu sądowym. Doktorantka w sposób precyzyjny przedstawiła swoje hipotezy i pytania badawcze. Jak wyjaśniono we wstępie, o wyborze tematu pracy zdecydowała potrzeba całościowej i kompleksowej analizy zagadnienia, które jest współcześnie jednym z najbardziej spornych w nauce prawa procesowego, jak również wywołuje wątpliwości w judykaturze. Na przestrzeni kilkudziesięciu lat nie udało się wypracować jednolitej koncepcji odnośnie do przedmiotowej instytucji.

Postawiono pytanie, czy w polskim porządku prawnym należy przyjąć generalny zakaz, czy też ogólną dopuszczalność wykorzystania dowodu nielegalnego. Dostrzeżono potrzebę zbadania charakteru i granic wykorzystania tego mechanizmu procesowego oraz spojrzenia na niego z perspektywy zasad i standardów współczesnego procesu. Doktorantka ma świadomość występowania na tym tle licznych problemów i wątpliwości, które wymagały odpowiedniego ujęcia.

Wybór tematu pracy należy uznać za w pełni trafny, daje on podstawę do przeprowadzenia badań naukowych oraz umożliwia rozważenie wielu istotnych

problemów, pozwalających wykazać się jednocześnie wiedzą teoretyczną oraz znajomością praktyki. Dokonany przez Doktorantkę wybór tematyki rozprawy doktorskiej jest nie tylko właściwy od strony potrzeb nauki, lecz charakteryzuje się ponadto znacznym stopniem skomplikowania. Rozważana tematyka jest ważka i interesująca, wymaga pogłębionej refleksji.

Wymagane i pożądane było przeprowadzenie pogłębionej i wieloaspektowej analizy zmierzającej do udzielenia odpowiedzi na pytanie, czy odnośnie do przedmiotowego zagadnienia niezbędna i konieczna jest ingerencja ustawodawcy, czy też możliwe jest wypracowanie reguł i poszukiwanie rozwiązań na drodze wykładni obowiązujących przepisów.

Autorka poradziła sobie z powyższymi wyzwaniami w sposób jak najbardziej poprawny i w pełni satysfakcjonujący. Wskazane cele pracy zostały zrealizowane, zaś rozprawa stanowi bardzo ciekawe i w pełni oryginalne opracowanie tematu, które w ostatnich latach był przedmiotem analizy i wypowiedzi zarówno o charakterze monograficznym (zamiast wielu zob. A. Skorupka, *Dopuszczalność dowodu sprzecznego z prawem w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2018), jak i opracowań zbiorowych (zamiast wielu zob. K. Knoppek (red.), *Problem dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem w procesie cywilnym*, Poznań 2018).

II.

Rozprawa doktorska pani Aleksandry Karpińskiej formalnie składa się ze wstępu (s. 6 – 9), sześciu rozdziałów (s. 10 – 205) oraz zakończenia (s. 206 – 219). Rozważania rozpoczęto od uwag prawnoporównawczych (rozdział I) oraz analizy pojęcia i dopuszczalności dowodu nielegalnego (rozdział II). Osobno należy podejść do uwag zawartych w rozdziale trzecim, poświęconym spojrzeniu na przedmiotową problematykę w świetle zasady prawdy i wybranych funkcji postępowania cywilnego (rozdział III). Istotne znaczenie ma analiza charakteru prawnego zakazu wykorzystania dowodu nielegalnego (rozdział IV). Wyodrębniono problematykę granic

wykorzystania tego dowodu w postępowaniu cywilnym z perspektywy standardów prawa do sądu i prawa do rzetelnego procesu, jak również z uwzględnieniem konfliktu konstytucyjnie chronionych praw i wolności (rozdział V). Zwieńczeniem wcześniejszych rozważań jest podjęta próba oceny dopuszczalności wykorzystania dowodu nielegalnego w polskim prawie procesowym (rozdział VI).

Systematyka rozprawy jest prawidłowa. Przedstawiony układ rozprawy pozwolił Autorce na szerokie omówienie problematyki dowodu nielegalnego nie tylko na gruncie regulacji procesowych, lecz także w szerszym, wielowarstwowym oraz wieloaspektowym ujęciu, z uwzględnieniem zasad postępowania, wartości i praw konstytucyjnych. Taka konstrukcja wzbogaca rozważania i podnosi wartość merytoryczną i naukową recenzowanej pracy.

III.

W określonych ramach recenzji nie sposób przedstawić i poddać ocenie wszystkich wyników badań i ustaleń poczynionych w recenzowanej rozprawie. Wyrażane poglądy mogą być niekiedy uznane za kontrowersyjne i skłaniać do krytycznej refleksji, lecz zdecydowanie mieszczą się w ramach dyskursu naukowego i w zdecydowanej większości wypadków są należycie uzasadniane. Przedstawione uwagi stanowią zatem jedynie wycinkową ilustrację zagadnień poruszonych w recenzowanej pracy, nie rzutują negatywnie na oraz pracy. Konieczne jest zastrzeżenie skierowane zarówno do Autorki dysertacji, jak i Czytelników recenzji, że kwestie godne pochwały zostaną opisane lapidarnie, gdyż zdecydowanie dominują one nad zagadnieniami wymagającymi krytycznej refleksji.

Na uznanie zasługuje wykorzystanie metody komparatystycznej. Rozdział I prezentuje wnioski wynikające z badania prawnoporównawczego, które objęło zarówno państwa *common law* (Stany Zjednoczone Ameryki i Wielka Brytania), jak i państwa prawa kontynentalnego (Niemcy, Austria, Szwajcaria, Hiszpania). Obszar germańskiej kultury prawnej bywa najbardziej inspirujący dla badań w polskich

ośrodkach akademickich, zatem wykroczenie poza jego ramy stanowi jedną z licznych zalet opracowania. Autorka zwróciła uwagę, że tylko w nielicznych porządkach prawnych przedmiotowa instytucja została skodyfikowana, przy czym dominują koncepcje pośrednie, a zatem unika się jednoznacznego przesądzenia dopuszczalności albo niedopuszczalności środka dowodowego. Umieszczenie tych rozważań na początku pracy jest trafnym rozwiązaniem, gdyż poczynione spostrzeżenia dały asumpt zarówno do wyróżnienia koncepcji wykorzystania dowodu nielegalnego (bezwzględny zakaz wykorzystania dowodu, przyjęcie jego pełnej dopuszczalności oraz rozwiązanie pośrednie), jak i miały wpływ na określenie relatywnie wąskiego zakresu przedmiotowego tego pojęcia. Wydaje się, że stały się one źródłem inspiracji w poszukiwaniu tzw. złotego środka, czyli rozwiązań kompromisowych w zakresie badanej problematyki.

Rozdział II ma na celu wyjaśnienie kwestii terminologicznych, w tym kluczowego pojęcia dowodu nielegalnego, postrzeganego przez Doktorantkę jako źródło dowodowe umożliwiające poznanie faktów mających istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy, wytworzone lub pozyskane w sposób sprzeczny z prawem materialnym. Autorka koncentruje się na pozyskiwaniu nośnika informacji, jego pochodzeniu i wytworzeniu poza procesem sądowym, kiedy to dochodzi do „skażenia” dowodu, z czym wiąże się oddzielenie niekonwalidowalnej tzw. nielegalności materialnej od formalnej. Zdecydowano się zatem na wąskie ujęcie bazujące na niezgodności dowodu z prawem materialnym, co oznacza wyłączenie z zakresu tego pojęcia dowodów uzyskanych lub przeprowadzonych z naruszeniem prawa procesowego.

Dzięki syntetycznemu ujęciu Autorce udało się wyłuszczyć i dookreślić pojęcie dowodu nielegalnego spośród wielu pojęć prezentowanych, niekiedy w niekonsekwentny sposób, przez przedstawicieli doktryny - takich jak dowód uzyskany sprzecznie z prawem, uzyskany z naruszeniem prawa, dowód bezprawny, czy dowód sprzeczny z prawem. Nadanie terminowi dowód nielegalny określonego znaczenia jest oczywistym uprawnieniem Autorki i przejawem wolności badań naukowych.

Doceniając potrzebę jasnego i precyzyjnego zdefiniowania pojęcia o podstawowym znaczeniu dla zawartych w rozprawie rozważań, pewien niedosyt budzi jednak brak pogłębionej polemiki z odmiennymi poglądami i konstrukcjami, z czym wiąże się przesądzenie poszczególnych kwestii w dość apodyktyczny sposób. Wprawdzie dostrzeżono istniejący chaos terminologiczny, lecz dobór odpowiedniego narzędzia nie powinien w znacznej mierze bazować na stwierdzeniu, że „jest to wygodne dla opisu omawianego zjawiska, jak i dla praktyki prawa” (s. 76 i n.). Przekonujące jest natomiast przeciwstawienie legalności kryterium słuszności czy uczciwości, które odnoszą się do ocen pozaprawnych.

Dla zaistnienia tak postrzeganej konstrukcji dowodu nielegalnego jest konieczne, aby zachowanie podmiotu, który pozyskuje dowód, było nielegalne. Między nielegalnością zachowania a pozyskaniem dowodu ma zachodzić bezpośredni związek przyczynowy. Od strony konstrukcyjnej można zaaprobować rozumowanie Autorki, jednak zdaje się ono nie w pełni uwzględniać fakt, że weryfikacja powyższych elementów może w praktyce nastroczać istotne trudności na etapie przedstawienia wniosku dowodowego, a nawet okazać się nieweryfikowalna w warunkach sporu sądowego.

W rozdziale III rozwinięto wcześniejsze uwagi, skonfrontowano koncepcję wykorzystania dowodu nielegalnego z dążeniem do poznania prawdy na tle potrzeby ochrony określonych dóbr podmiotów zaangażowanych w postępowanie dowodowe. Zaprezentowano kontrowersyjne zapatrywanie, że dążenie do prawdy nie odgrywa we współczesnym procesie podstawowej roli, lecz straciło na znaczeniu na rzecz zasady kontradyktoryjności, która jako konstrukcja odnosząca się do gromadzenia materiału procesowego nie wydaje się pozostawać w kolizji z powinnością dążenia do prawdy. Zarysowana na przestrzeni lat ewolucja związana z porzuceniem tzw. zasady zasad w postaci prawdy obiektywnej nie doprowadziła – jak się wydaje – do marginalizacji roli zasady prawdy łączonej niekiedy w sposób nieuprawniony z tzw. prawdą formalną. Dążenie do wykrycia prawdy, co przyznaje Autorka, jest i musi pozostać naturalną konsekwencją funkcji i celu postępowania cywilnego, a sąd nie może rezygnować z

oparcia rozstrzygnięcia na ustaleniach faktycznych jak najbliższych rzeczywistości. Można mówić o ryzyku ograniczenia możliwości wykrycia prawdy w postępowaniu cywilnym wówczas, gdy przyjmiemy, że wykluczenie dowodu – nieraz o szczególnym znaczeniu dla sprawy – uniemożliwi prawidłową realizację norm prawa materialnego. Nie podzielając w pełnym zakresie zapatrywania Autorki, trzeba jednak oddać sprawiedliwość, że Jej pogląd jest efektem pogłębionych przemyśleń i być może odmiennego spojrzenia na fundamentalne zasady konstrukcyjne prawa procesowego, wynikające z istoty normowanego prawa i stanowiące jego dogmatyczną opokę.

Istotne znaczenie miało spojrzenie na instytucję dowodu nielegalnego z perspektywy niekiedy przeciwstawnych interesów – interesu publicznego oraz prywatnego, jak również przekonanie, że wykorzystanie dowodu nielegalnego jest przejawem interesu publicznego w postaci interesu państwa w zapewnieniu efektywnej ochrony sądowej. Można mieć jednak wątpliwości, czy postrzeganie funkcji procesu jako gwarancji praw jednostki przemawia w każdym wypadku za wykluczeniem możliwości skorzystania z takiego dowodu. Wydaje się, że złożoność procesu, tworzonego z wielu czynności i instytucji oraz wielość przenikających się wartości i przeciwstawnych nieraz interesów stron uniemożliwiają dokonanie prostej dyferencjacji. Poszukiwanie odpowiedzi na pytanie, czy proces służy wyłącznie stronie i jest formą urzeczywistnienia jej praw, czy też jest funkcją prawa publicznego, wykracza po części poza problematykę dysertacji, lecz wydaje się efektem interesujących analiz procesualistów śląskiego ośrodka naukowego, które zawsze zasługują na szczególną uwagę.

Rozdział IV ma szczególne znaczenie, gdyż podjęto w nim próbę uchwycenia charakteru prawnego zakazu wykorzystania dowodu nielegalnego. Interesujące są rozważania mające na celu wyjaśnienie, jak rozumieć kompetencję sądu do „wykluczenia” dowodu nielegalnego, jeżeli ustali on, że w danej sytuacji procesowej zrealizowały się przesłanki zakazu jego wykorzystania. Autorka dostrzega całą paletę możliwych do przyjęcia konstrukcji procesowych od oddalenia wniosku dowodowego, przez odrzucenie takiego wniosku, jego pominięcie (na gruncie art. 235² k.p.c.), do

powinności przeprowadzenia dowodu, a następnie odmowy jego wykorzystania z zastosowaniem swobodnej oceny dowodów. Zgodzić się należy z zapatrywaniem, że sąd powinien oddalić wniosek naruszający zakaz wykorzystania dowodu nielegalnego (jeżeli jest to możliwe do stwierdzenia *a priori*), ewentualnie nie uwzględnić już przeprowadzonego dowodu nielegalnego w podstawie faktycznej rozstrzygnięcia w sytuacji, w której sąd dojdzie do przekonania na etapie wyrokowania, że zachodzą przesłanki zakazu wykorzystania. Trafna jest także konkluzja, że ustawodawca nie wiąże z naruszeniem norm prawa materialnego zakazu wykorzystania dowodu w postępowaniu sądowym. Wiązało się to z oddzieleniem etapu bezprawnego pozyskania dowodu od procesowej oceny jego „dopuszczalności i legalności” wykorzystania.

W rozdziale V starano się określić granice wykorzystania dowodu nielegalnego. Ze względu na brak regulacji ustawowej, do której można by się odnosić, Autorka poszukiwała inspiracji w zasadach i standardach procesu (ze szczególnym podkreśleniem prawa do sądu) oraz konstytucyjnie chronionych praw i wolności, wokół których generują się konflikty w razie wykorzystania dowodu nielegalnego. Poczynione na tym gruncie rozbudowane rozważania skłoniły ją do wyrażenia zapatrywania, że zawarta w art. 3 k.p.c. klauzula dobrych obyczajów może stanowić podstawę dla zakazu wykorzystywania dowodu nielegalnego w postępowaniu cywilnym. Aprobata tego poglądu bazuje jednak na dyskusyjnym założeniu, że dobre obyczaje mają charakter obowiązku procesowego, którego naruszenie miałoby przekładać się na bezskuteczność czynności procesowej. Wątpliwości budzi zestawienie tej konstrukcji z sankcją w postaci oddalenia wniosku o przeprowadzenie dowodu nielegalnego.

Ostatni rozdział stanowi wartościowe i twórcze podsumowanie wcześniejszych zawartych w pracy rozważań, w którym Doktorantka zaproponowała regułę ogólną dopuszczalności wykorzystania dowodu nielegalnego w postępowaniu cywilnym. Możliwość wykluczenia dowodu nielegalnego powinna być, w ocenie Autorki, zagwarantowana w ramach dyskrecyjnej władzy sędziego w wypadkach, w których

w wyraźny sposób przeważa interes chroniony przez prawo materialne nad prawem do uzyskania skutecznej i efektywnej ochrony przed sądem. Zdaje się skłaniać ku przyjęciu systemu „ważenia” dóbr podlegających ochronie, co przy nieostrości używanych kryteriów może być źródłem nieporozumień i wątpliwości, a także niejednolitości praktyki orzeczniczej.

Na potrzeby dalszych badań naukowych oraz zastosowania przedmiotowej instytucji w praktyce zaprezentowano przeciwstawne kryteria na rzecz możliwości sięgnięcia i wykorzystania dowodu nielegalnego (kryterium istotności, kryterium obrony koniecznej, kryterium czystych rąk, kryterium wartości przedmiotu sporu, kryterium charakteru sprawy), jak i przemawiające za wyłączeniem takiej możliwości (kryterium wagi naruszonego dobra, kryterium intensywności naruszenia, kryterium alternatyw dowodowych, kryterium ingerencji organów państwa, kryterium następstw). Próby poszukiwania optymalnego rozwiązania ostatecznie wydają się ustępować przekonaniu, że jedynym realnym sposobem usunięcia wątpliwości i rozbieżności jest wyraźne uregulowanie spornej instytucji w ustawie.

IV.

Problematyka dowodu nielegalnego w postępowaniu cywilnym stanowi przedmiot interesujących badań Doktorantki prowadzonych pod czujnym okiem Promotora. Na gruncie prawa procesowego wymagane jest dostrzeżenie, analizowanie i harmonijne uwzględnianie wielu aspektów postępowania dowodowego. Recenzowana praca z naddatkiem wychodzi naprzeciw tej potrzebie i konieczności. Zaproponowana struktura wypowiedzi i jej przejrzystość powodują, że niektóre analizy mają charakter ponadczasowy. W dysertacji unika się prezentowania prostych i pozornie wygodnych rozwiązań, lecz z zacięciem godnym solidnego i wiarygodnego naukowca Autorka poszukuje odpowiedzi na niełatwe pytanie. Analiza treści rozprawy doktorskiej, mimo pewnych uwag krytycznych, także polemicznych, uprawnia do

stwierdzenia, że mamy do czynienia z wywodem w pełni przemyślanym, prowadzonym na odpowiednim, wysokim poziomie naukowym.

Recenzowana rozprawa jest bardzo solidna w warstwie opisowej prezentowanych na jego gruncie stanowisk przedstawicieli doktryny, a także wypowiedzi judykatury. Docenić należy, że Autorka nie ogranicza się do relacjonowania poglądów prezentowanych w piśmiennictwie i judykaturze, lecz w wielokrotnie prezentuje i uzasadnia własne poglądy, a ponadto zgłasza nieraz w odważny sposób postulatory w temacie, który na przestrzeni lat nie został skodyfikowany i wyjaśniony przez ustawodawcę.

Lektura rozprawy uprawnia do wyrażenia przekonania, że opracowanie zaprezentowanych przez Doktorantkę poglądów zostało poprzedzone gruntownymi studiami, które łączyły się ze bardzo staranną kwerendą źródeł. Na uwagę zasługuje umiejętność pracy źródłowej, a Doktorantka porusza się po zebranych materiale źródłowym w sposób uporządkowany i ze znaczną swobodą. Liczba niemal czterystu publikacji, w tym wielu obcojęzycznych, z których korzystała Autorka, nie pozostawia jakichkolwiek wątpliwości co do dogłębnego zbadania przedmiotowej problematyki. Jednocześnie należy zaznaczyć, że Autorka korzystała z tychże źródeł w bogatym zakresie, wykorzystując je dla prezentacji i scharakteryzowania dotychczasowych poglądów w celu prezentacji własnych przekonań i przemyśleń.

Jak już zaznaczono, z niektórymi zapatrywaniami można wprawdzie polemizować i kwestionować ich trafność i użyteczność, lecz bez wątpienia stanowią one pożądany oraz wartościowy głos w dyskusji wokół problematyki postępowania dowodowego i przedmiotowego zagadnienia dowodu nielegalnego w postępowaniu cywilnym. Należy również nadmienić, że zgłoszone zastrzeżenia i uwagi polemiczne nie dezawuuują wartości dysertacji, ani nie umniejszają jej zalet naukowych i poznawczych.

V.

Warsztat naukowy Doktorantki należy ocenić ogólnie jako dobry. Rozprawa jest napisana płynnym, klarownym i zwartym językiem, podkreślenia wymaga dbałość w posługiwaniu się językiem prawniczym. Praca nie zawiera istotnych błędów językowych. Zaletą jest unikanie zbędnych dygresji, powtórzenia są incydentalne, a ich pojawienie się nie wywołuje znużenia lekturą.

Widoczne są bardzo duży nakład pracy, zaangażowanie, staranność oraz dopracowanie pracy od strony stylistycznej. Na pozytywną ocenę zasługuje nienaganny styl - lektura została poddana starannej korekcie, nie stwarza żadnych zastrzeżeń co do komunikatywności tekstu. Wywody są prowadzone systematycznie i zazwyczaj przejrzyste. Lektura jest wciągająca, a jej zgłębianie sprawia Czytelnikowi prawdziwą przyjemność. Podkreślenia wymaga, że nie tylko strona merytoryczna, lecz także techniczna strona rozprawy wykracza pozytywnie ponad często obecnie spotykany, niestety, standard.

Odnosząc się do zastosowanych w pracy metod badawczych, należy zauważyć, że zostały one zasadniczo określone celami dysertacji. Podstawowe znaczenie ma metoda prawno porównawcza, której wybór jest prawidłowy ze względu na brak przyjętej koncepcji legislacyjnej przez polskiego ustawodawcę. Należy także zwrócić uwagę, że obecnie nieczęsto spotyka się opracowania monograficzne zawierające tak rozbudowane i uporządkowane spostrzeżenia bazujące na analizie rozwiązań różnych porządków prawnych. Dodatkowo sięgnięto do metody historycznej oraz w możliwym zakresie do metody dogmatycznej odnośnie do przedstawienia dorobku doktryny i judykatury w zakresie dowodu nielegalnego.

Recenzowaną rozprawę należy ocenić zdecydowanie pozytywnie. Stanowi ona oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, wykazuje umiejętność prowadzenia pracy naukowej przez panią Aleksandrę Karpińską. Dysertacja wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną Doktorantki, która wykazała się bardzo dobrą znajomością zagadnień procesowych, a monografia daje nadzieję na dalszy postęp w badaniach naukowych. Należy wyrazić przekonanie, że rozprawa stanowić będzie inspirację w

dyskursie na temat poruszanych w niej problemów, w tym zwłaszcza zagadnień prawa dowodowego.

Dostrzegając zalety recenzowanej rozprawy oraz doceniając w pełni zaangażowanie i wysiłek włożony w jej przygotowanie, z pełnym przekonaniem uważam, że rozprawa doktorska powinna zostać uznana za wyróżniającą, a ponadto, po dokonaniu niezbędnych modyfikacji może zostać skierowana do druku, co umożliwi dotarcie do niej znacznie szerszemu gronu Czytelników.

VI.

W podsumowaniu stwierdzam, że recenzowana rozprawa w pełni odpowiada wymaganiom wynikającym z art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (tekst jedn. Dz. U. z 2017 r., poz. 1556 ze zm.) i może stanowić podstawę do dopuszczenia pani Aleksandry Karpińskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego i do nadania jej stopnia naukowego doktora nauk prawnych.

Jednocześnie wnioskuję o uznanie rozprawy doktorskiej za wyróżniającą.

/ dr hab. Tadeusz Zembrzusi /